

Den sannolike FN-soldaten

Varför har vi tagit fram denna utställning? Vi vill lyfta fram och ge perspektiv på begrepp som manlighet och maskulinitet i samband med svenskt deltagande i internationella fredsinsatser. Genom Fredsarkivets samlingar vill vi skildra enskilda individers berättelser från olika fredsbevarande och fredsframtvigande insatser runt om i världen, och att därmed öka förståelsen för dessa personers upplevelser och livshistoria. Sammanhållande tema för berättelserna är att de står för en sannolik FN-soldat: en mänsklig och ofta självupppoffrande person.

Namnet på utställningen är *Manlighet – den sannolike FN-soldaten*, och med detta vill vi ifrågasätta en stereotyp bild som några, men långt ifrån alla har av vad som kännetecknar en FN-soldat. Vad som anses tappert och manligt är tids- och kontextbundet, men frågan är både evig och aktuell. Attityder förändras också till det bättre. FN-soldaten Magnus Boström, som tjänstgjorde i Bosnien: *Alla tror att man hamnar i en svart bok. Och det är lite skam och så. Men mental ohälsa är samma som ett brutet ben eller en bruten rygg. Jag säger "ta det som en man, bryt ihop och kom tillbaka"*.¹ Från kriget i Bosnien finns det talrika exempel på svenskers syn på mod och rädsla: *Man var ju livrädd att man nu skulle balla ur, sjunka ihop på golvet eller någonting, eller kissa på sig. Man var jävligt rädd för att göra bort sig ändå.*²

En framgångsfaktor för åtminstone äldre tiders utlandsmissioner, har varit den för män allmänna värnplikten som lagt grunden för en naturlig mångfald – kön undantaget – av olika bakgrund och erfarenheter, vilket har visat sig vara viktiga egenskaper när soldater ställts inför utmaningar under sin tjänstgöring. Svenska FN-soldater har av andra länders utsända betraktats som pålitliga och kunniga.

Vad kan man kräva att en människa ska tvingas uppleva och uthärda, utan att samtidigt beröras av det? Vilken självbild förväntas man ha som FN-soldat på mission i främmande land, långt hemifrån nära och kära? Vilka förväntningar har vi på de som skall tjänstgöra? Detta är frågor som svenska FN-soldater, och andra utsända har fått konfronteras med under årens lopp sedan Saar-bataljonen 1934 till dagens insatser i Afghanistan och Mali.

¹ A. Svensson, Krigsveteran: "Alla tror att man hamnar i en svart bok", *Dagens Nyheter* 2017-08-08.

² C. Wallenius, *Reaktioner och funktionsförmåga i samband med livshotande fara; intervjustudie med svenska FN-soldater*. Försvarshögskolan LI Serie. F:8. Stockholm 1997, s. 20.

Förväntade egenskaper på en svensk FN-soldat. Egenskaperna är i linje med vår tids värderingar. Ur: Anvisningar för svensk trupps uppträdande under tropiska förhållanden. Arméstaben. Stockholm 1960, s. 9.

Känslor i litteraturen

Att inte ge uttryck för sina känslor är vanligen, och tyvärr förutsägbart, förknippat med synen på manlighet. Eugene B. Sledge (1923–2001), amerikansk marinkårssoldat, lärare och författare, lyckas fånga en stark känsla av att bita ihop och inte tala om eländet i redogörelsen från när amerikanerna intog Sugar Loaf Hill vid Shuri på Okinawa 1945. Det hade spöregnat mer än trettio centimeter i veckan, och regnet spolade larver och avföring in i marinkårssoldaternas skyttegravar. Stanken var överväldigande. Det hela fortsatte dag efter dag. Sledge skriver:

*"If a Marine slipped and slid down the back slope of the muddy ridge, he was apt to reach the bottom vomiting. I saw more than one man lose his footing and slip and slide all the way to the bottom only to stand up horror-stricken as he watched in disbelief while fat maggots tumbled out of his muddy dungaree pockets, cartridge belt, legging lacings, and the like. Then he and a buddy would shake or scrape them away with a piece of ammo box or a knife blade. We didn't talk about such things. They were too horrible and obscene even for hardened veterans. The conditions taxed the toughest I knew almost to the point of screaming."*³

Ernst Jünger (1895–1998) var en tysk författare, officer, filosof och entomolog. Ett av hans mest kända verk är den självbiografiska *I stålstormen* från 1920, och som onekligen är en av de bästa skildringarna av de omänskliga striderna på västfronten under första världskriget vid sidan av Erich Maria Remarques *På västfronten intet nytt* från 1929. Redan på den första sidan beskriver Jünger känslan av vad som förväntades av män:

"Uppvuxna i en tidsålder präglad av trygghet kände vi alla en längtan efter det ovanliga, efter den stora faran. Kriget hade fyllt oss som ett rus. I ett regn av blommor hade vi dragit

³ E. Sledge, *With the old breed. At Peleliu and Okinawa*. New York 2010, s. 260.

ut, i en drucken stämning av rosor och blod. Kriget skulle ju skänka oss det, det stora, det starka, det högtidliga. Vi föreställde oss kriget som manliga dåd, en munter eldstrid på blommiga, blodbestänkta ängar. 'Ack, bara man slapp stanna hemma, bara man fick vara med' [...]."⁴

År 1923 utkom Jünger med romanen *Sturm* som handlar om en ung fänriks upplevelser vid västfronten sommaren 1916. Författaren lyfter här fram gruppgemenskapens betydelse – en aspekt som även återkommer i brev och dagböcker från svenska veteraner:

"Varje sällskap som bildas av män hänvisade till varandra utvecklar sig enligt organiska naturens lagar. Det uppstår ur sammansmältningen av olika kärnor och växer fram som ett träd vars egenart beror på en rad omständigheter. Det första mötet är i grund och botten fientligt, man smyger maskerad omkring bland varandra, var och en framställer sig som han vill bli betraktad, och spanar efter de andras svagheter. Så småningom börjar sympatier spela en roll, gemensamma aversioner och lidelser visar sig. Gemensamma upplevelser och rus förskjuter gränserna över varandra, och till sist är sällskapet som ett hus som man ofta och av många anledningar har besökt: man har en bestämd föreställning om det och bevarar det i minnet. Det anmärkningsvärda är att det i denna process verkligen äger rum en förändring av personligheten. Alla har upptäckt hos sig själv hur annorlunda man är i en viss grupp jämfört med i en annan. Liksom äktenskapet så småningom leder till likhet, påverkar varje längre gemenskap sina medlemmar från grunden."⁵

Fördjupad inblick i maskulinitet

Vad menar vi när vi talar om manlighet, och hur påverkar denna diskurs män, och i detta fall de män som varit ute på mission? Diskussionen och forskningen kring maskulinitet och manlighet hör onekligen till genusvetenskapen, men fram tills för ganska nyligen sen har diskussioner och teorier om genus främst handlat om kvinnor. Nuförtiden har dock även män och mäns förutsättningar fått ljuset på sig, så med stöd av den forskning som finns hoppas vi med den här utställningen öppna ett litet fönster mot olika sätt att förhålla sig till maskulinitet och manlighet utifrån en manlig horisont. Vi är medvetna om att begreppet manlighet är mångfacetterat, och att negativ manlighet rymmer en grabbighetskultur som kan vara exkluderande, våldsbejakande och därtill övergreppsbefrämjande.

Människor i allmänhet förväntas bete sig utifrån sin förmodade "könskategori", det vill säga som antingen man eller kvinna. Det beteende som skapas till följd av denna förväntning är inte en produkt av genus, det *är* genus.⁶ Vi skapar vårt genus, men vi är inte fria att skapa det hur vi vill. Sättet vi gör genus på (eller hur vi uppträder) styrs i hög grad av den genusordning vi befinner oss i.⁷ Genusordning är ett begrepp som används för att benämna den sociala struktur som skapar och upprätthåller maktrelationer mellan kvinnor och män. Denna ordning är inte nödvändigtvis ett patriarkat, den skulle kunna ta form i egenskap av ett jämställt eller matriarkalt samhälle.⁸ Att vara man eller kvinna är alltså inget förutbestämt tillstånd. Det är ett blivande, ett tillstånd under omvandling. Simone de

⁴ E. Jünger, *I stålstormen*. Stockholm 2011, s. 27.

⁵ E. Jünger, *Sturm*. Lund 2006, s. 15.

⁶ R. Connell, *Om genus*. Göteborg 2009, s. 103.

⁷ R. Connell, *Om genus*. Göteborg 2009, s. 19, s. 103.

⁸ <https://sv.wikipedia.org/wiki/Genusvetenskap> (Hämtad 2017-10-26).

Beauvoir beskrev detta i ett klassiskt citat: 'Man föds inte till kvinna, man blir det.' Även om kvinnors och män situationer inte är helt parallella gäller den principen även för män: man föds inte till man, man blir man. Genusfrågor handlar, som nämnts ovan, lika mycket om män som om kvinnor.⁹

Genus är en viktig dimension i våra liv, våra sociala relationer och i vår kultur. Genus är därför också ett område där vi möter en hel del fördomar och myter. Många människor tänker exempelvis att kvinnor och män är varandras psykologiska motsatser, vilket inte är fallet.¹⁰¹¹¹² Det är vanligt att man bara kan förhålla sig till maskulinitet, femininitet och relationerna mellan dem så som de ser ut i den egna sociala kontexten. I själva verket existerar en omfattande mångfald av sätt att göra genus som förekommer dels i olika kulturer, dels bakåt genom historien.¹³ Trots att olika genusmönster kan skilja sig markant från en kulturell kontext till en annan, är de likväl fortfarande genusmönster.¹⁴ Poängen är att genus är något som förs vidare socialt, till skillnad från kön som är biologiskt.

Är det någon skillnad på manlighet och maskulinitet? Etymologiskt har orden manlighet och maskulinitet samma ursprung. Maskulinitet kommer av latinets *masculus*, ytterst mas, som betyder just "manlighet" eller "man". Manlighet är en sammansättning av orden man och likhet, alltså man-likhet.¹⁵

Bortom det etymologiska kan det sägas att begreppen man, manlighet och maskulinitet går in i varandra, och därför kan de också vara svåra att särskilja. För enkelhetens skull kan ordet *man* användas när man talar om en människa som passerar som – alltså uppfattas som – en biologiska man. *Manlighet* är de sociala praktiker som förknippas med män, och som män måste upprätthålla för att passera som män. Med detta menas exempelvis beteenden och sätt att förhålla sig till kvinnor, eller för den delen andra män. Slutligen används *maskuliniteter* som ett teoretiskt begrepp för att försöka förklara och förstå de sociala konstruktionerna man och manlighet, samt för att förstå och se de sociala praktiker som verkar för att upprätthålla dessa konstruktioner.¹⁶

Hegemonisk maskulinitet

Hegemoni som begrepp inom samhällsteori utvecklades av Antonio Gramsci under 1920- och 1930-talet och beskriver hur ett dominerande skikt i samhället behåller sin ställning genom att de som domineras accepterar den rådande ordningen. Ur de härskandes hegemoni kommer och överförs värderingar till de dominerade, vilka i sin tur tolkar och accepterar dessa värderingar som sunt förnuft. Hegemoni som begrepp handlar på så om dominans över kulturen (i bred bemärkelse), snarare än över ekonomin och politiken.

⁹ R. Connell, *Om genus*. Göteborg 2009, s. 10 och s. 18.

¹⁰ <https://www.theguardian.com/science/2015/nov/30/brain-sex-men-from-mars-women-venus-not-so-says-new-study> (Hämtad 2017-11-02).

¹¹ <http://theness.com/neurologicablog/index.php/male-and-female-brains/> (Hämtad 2017-11-02).

¹² <http://theness.com/neurologicablog/index.php/gender-its-complicated/> (Hämtad 2017-11-02).

¹³ R. Connell, *Om genus*. Göteborg 2009, s. 9.

¹⁴ R. Connell, *Om genus*. Göteborg 2009, s. 26.

¹⁵ <http://psykologidoktoranden.blogspot.se/2011/04/manlighet-och-maskulinitet.html> (Hämtad 2017-11-01).

¹⁶ M. Herz & T. Johansson, *Maskuliniteter*. Malmö 2011, s. 16.

Dominansen gäller även attityder och förhållningssätt, och på så sätt styrs normerna i samhället.¹⁷

År 1995 myntade forskaren Raewyn Connell begreppet "hegemonisk maskulinitet" i boken *Masculinities*. Hegemonisk maskulinitet förstås som de dominerande maskulina ideal som både män och kvinnor på olika sätt förhåller sig till, och som en norm ingen man fullt ut kan leva upp till. De normativa egenskaperna innehas på så vis i olika hög grad av olika grupper av män.

Förutom den hegemoniska positionen formulerade Connell även tre ytterligare positioner: marginaliserad, underordnad och delaktig. De används för att beskriva hur alla män i olika hög grad positioneras i förhållande till hegemonisk maskulinitet, och den allra vanligaste kan antas vara den delaktige. Den hegemoniska maskuliniteten förändras, som genus i stort, över tid, och olika sorters manlighet ses som mer eller mindre eftersträvansvärda beroende på exempelvis kulturella normer och socioekonomisk tillhörighet. Med andra ord kan hegemonisk maskulinitet ses som ett kulturellt ideal som förändras av tid och rum. En grupp män kan eftersträva att uppfylla den hegemoniska maskuliniteten, och därmed kan de också ta del av de fördelar i form av makt som hegemonin ger, trots att de själva ändå inte lever upp till idealen. En annan grupp, exempelvis homosexuella och feminina män, ses som underordnade och genom att dessa definieras som avvikare från normen förstärks idealet för de som eftersträvar det.¹⁸ Teorin betonar även att män som uppfyller hegemoniska ideal inte alltid är de mäktigaste av män¹⁹:

*"At any given time, one form of masculinity rather than others is culturally exalted. Hegemonic masculinity can be defined as the configuration of gender practice which embodies the currently accepted answer to the problem of the legitimacy of patriarchy, which guarantees (or is taken to guarantee) the dominant position of men and the subordination of women. /.../ this is not to say that the most visible bearers of hegemonic masculinity are always the most powerful people. They may be exemplars, such as film actors, or even fantasy figures, such as film characters. Individual holders of institutional power or great wealth may be far from the hegemonic pattern in their personal lives."*²⁰

Styrkan med Connells teori är att den, samtidigt som den erkänner mäns olika förhållanden till, och reproduktion av manlig dominans i samhället, möjliggör en kritisk analys av maskulinitet.²¹ Dock kvarstår det faktum att Connell när hon myntade teorin påpekade att den inte är heltäckande, utan i behov av vidareutveckling och fördjupning. Det är bland annat i detta som kritiken mot teorin tar sitt avstamp, att den missar aspekter och ibland till och med riskerar att cementera det den kritiserar.

Varför är detta då intressant eller ens användbart i detta sammanhang? Jo: trots dess ibland mindre precisa natur, så är grundidén som kretsar kring föränderliga ideal i en bestående ordning eller struktur användbar för denna utställning. Detta då männen som är föremål för

¹⁷ <https://sv.wikipedia.org/wiki/Hegemoni> (Hämtad 2017-11-01).

¹⁸ <https://www.genus.se/ord/hegemoni/> (Hämtad 2017-11-01).

¹⁹ M. Herz & T. Johansson, *Maskuliniteter*. Malmö 2011, s. 34, s. 127.

²⁰ R. Connell, *Masculinities*. Cambridge 2005, s. 77.

²¹ M. Herz & T. Johansson, *Maskuliniteter*. Malmö 2011, s. 128.

utställningen stammar ur liknande sociala och kulturella sammanhang, men också för att deras berättelser kommer från olika tider. De verkar alltså, trots avstånd i tid, i grunden förhålla sig till manlighet på liknande sätt, på så vis att den finns där som något att förhålla sig till. Teorin är därför bra för att synliggöra och sätta ord på det veteranerna i utställningen – ibland uttalat, ibland outtalat – beskriver. De förhåller sig alla på ett eller annat sätt till någon typ av manlighet.

Slutord

I denna utställning presenterar vi ett urval berättelser som i huvudsak utgår från Fredsarkivets samlingar. Som titeln antyder är denna utställning tänkt att betraktas i ljuset av manlighet. Detta beror till stor del på att merparten av Fredsarkivets material faktiskt handlar om just män och mäns erfarenheter, vilket också medför att män är överrepresenterade även i denna utställning. Ett kompletterande perspektiv får man dock genom att besöka www.utlandsveteran.se, där även berättelser från nyare tid finns. Vi har haft ambitionen att försöka skildra såväl befälets som soldatens perspektiv, men även i den mån det går: lokalbefolkningens perspektiv, eller åtminstone interaktionen med dem.

Välkommen att genom denna utställning följa ett antal livsöden – i ett slags mikrohistoriskt perspektiv – och deras deltagande i att bygga fred i konfliktdrabbade länder!